

Odnos nekih individualnih obilježja i činjena vršnjačkog nasilja putem interneta

Štajduhar, Andrea

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:450746>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij psihologije

Andrea Štajduhar

**ODNOS NEKIH INDIVIDUALNIH OBILJEŽJA I ČINJENJA
VRŠNJAČKOG NASILJA PUTEH INTERNETA**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Daniela Šincek

Sumentor: Ivana Duvnjak, asistentica

Osijek, 2019.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za psihologiju

Diplomski studij psihologije

Andrea Štajduhar

**ODNOS NEKIH INDIVIDUALNIH OBILJEŽJA I ČINJENJA
VRŠNJAČKOG NASILJA PUTEH INTERNETA**

Diplomski rad

Područje društvenih znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Daniela Šincek

Sumentor: Ivana Duvnjak, asistentica

Osijek, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 30. listopada 2019.

Štajduhar Andrea

Andrea Štajduhar, 0122218139

Odnos nekih individualnih obilježja i činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i nekih individualnih obilježja. U istraživanju je sudjelovalo 584 sudionika u dobi od 15 do 19 godina. Sudionici su putem interneta, odnosno Google *online* aplikacije za prikupljanje podataka ispunili modificirani Upitnik adolescentskog zdravlja i razvoja (AHDQ; Jessor, Turbin i Costa, 2002) i Upitnik o nasilju preko interneta (UNPI; Šincek, Tomašić Humer i Duvnjak, 2015; Šincek, Duvnjak i Milić, 2017). Pokazalo se da postoje spolne razlike u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta, pri čemu mladići čine više nasilja. Također, pronađena je statistički značajna pozitivna povezanost tolerancije devijantnosti te negativna povezanost percipiranih životnih prilika s činjenjem vršnjačkog nasilja putem interneta. Hijerarhijska regresijska analiza pokazala je kako su spol, dob, tolerancija devijantnosti i percipirane životne prilike značajni prediktori činjenja vršnjačkog nasilja te objašnjavaju ukupno 15% varijance kriterija. Mladići, mlađi sudionici, oni koji imaju višu razinu tolerancije devijantnosti i koji životne prilike percipiraju lošijima, češće čine vršnjačko nasilje putem interneta. Samopoštovanje nije značajno povezano niti je značajan prediktor činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta.

Ključne riječi: činjenje nasilja putem interneta, Teorija problematičnog ponašanja, percipirane životne prilike, tolerancija devijantnosti, samopoštovanje

Relationship between some individual characteristics and cyber-violence

Abstract

The aim of this study was to examine the relationship between cyber-violence and some of the individual characteristics. The study involved 584 participants aged 15 to 19. Participants completed a modified version of the Adolescent Health and Development Questionnaire (AHDQ; Jessor, Turbin, & Costa, 2002), and The Committing and Experiencing Cyber-violence Scale (CECVS; Šincek, Tomašić Humer, & Duvnjak, 2015; Šincek, Duvnjak, & Milić, 2017). Results indicated that there are significant gender differences in committing cyber-violence, with boys being more violent. A statistically significant positive correlation was found between tolerance of deviance and cyber-violence, and negative correlation between perceived life chances and cyber-violence. Results of a hierarchical regression analysis suggest that gender, age, tolerance of deviance and perceived life chances are predictors of committing cyber-violence, and they accounted for 15% of the deviation in the criteria. Boys, younger participants, those who have higher tolerance of deviance, and those with lower perceived life chances, more often commit cyber-violence. Self-esteem was not related with cyber-violence, and it was not a predictor of cyber-violence.

Keywords: cyber-violence, Problem behavior theory, perceived life chances, tolerance of deviance, self-esteem

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Teorija problematičnog ponašanja.....	2
1.2. Vršnjačko nasilje putem interneta	4
1.3. Individualna obilježja	6
2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE	9
2.1. Cilj	9
2.2. Problemi.....	9
2.3. Hipoteze.....	9
3. METODA	10
3.1. Sudionici.....	10
3.2. Instrumenti.....	10
3.3. Postupak.....	11
4. REZULTATI	12
4.1. Testiranje preduvjeta za korištenje parametrijskih postupaka.....	12
4.2. Deskriptivna analiza	13
4.3. Razlike u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta s obzirom na spol.....	13
4.4. Povezanost tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja s činjenjem vršnjačkog nasilja putem interneta	14
4.5. Doprinos tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja objašnjenju činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta	14
5. RASPRAVA	16
5.1. Doprinos, ograničenja i smjernice za buduća istraživanja	21
6. ZAKLJUČAK	22
7. LITERATURA	23

1. UVOD

Adolescencija je razdoblje bioloških i socijalnih promjena (Pellegrini i Bartini, 2000) tijekom kojeg su mladi suočeni s brojnim izazovima, kao što su nagle tjelesne promjene, pojava seksualnih interesa, nove vrste vršnjačkih odnosa i slično (Perry i Pauletti, 2011). U ovom životnom razdoblju, vršnjački odnosi za adolescente postaju sve važniji i intimniji te pružaju vrlo važan izvor podrške (Dopp i Cain, 2012). Formiraju se prva prava prijateljstva zasnovana na karakternim crtama i zajedničkim interesima (Perry i Pauletti, 2011) te se javljaju emocije vezane uz spolnost i ljubav (Hodžić, Bijelić i Cesar, 2003), što dovodi do stupanja u prve seksualne odnose (Mrug, Borch i Cillessen, 2011). Jedan od najvećih izazova tijekom adolescencije je izgradnja vlastitog identiteta koja ovisi o mnogo različitih individualnih i društvenih čimbenika (Đuranović, 2014). Uslijed ovakvih mnogobrojnih promjena i izazova vrlo je vjerojatno da će adolescenti ispitivati različite načine postizanja određenih ciljeva i zadovoljenja vlastitih potreba, pa tako i sudjelovati u raznim rizičnim aktivnostima. Kada adolescenti razmišljaju o mogućim posljedicama uključivanja u rizična ponašanja, vrlo je vjerojatno da u njima neće sudjelovati. Oni koji djeluju instinktivno ne razmatraju moguće posljedice rizičnog ponašanja i radi toga se češće i odlučuju ponašati na takav način (Wolff i Crockett, 2011).

Psiholozi, pedagozi, sociolozi i drugi stručnjaci koji se bave ponašanjem djece i mladeži susreću se s mnogim nedoumicama i teškoćama kada žele klasificirati rizična ponašanja, pa se u literaturi mogu pronaći razne definicije (Đuranović, 2014). Ricijaš, Krajcer i Bouillet (2010) definiraju rizično ponašanje kao ono koje povećava vjerojatnost određenog neželjenog rezultata te može imati negativne posljedice na osobu, njezinu okolinu te daljnji psihosocijalni razvoj, čime se povećava vjerojatnost razvoja poremećaja u ponašanju. Prema Jessoru (1991) se rizično ponašanje adolescenata odnosi na ugrožavanje vlastitog psihosocijalnog i fizičkog zdravlja i razvoja. Takva ponašanja mogu biti rizično seksualno ponašanje, konzumiranje štetnih tvari te antisocijalna i delinkventna ponašanja.

Prilikom istraživanja rizičnog ponašanja, od velikog su interesa faktori koji povećavaju rizik uključivanja u takva ponašanja. Najčešće navođeni razvojni čimbenici djece i mladih i potvrđeni istraživanjima su biološki čimbenici rizika, individualni i vršnjački čimbenici rizika, rizični čimbenici povezani sa školom, rizični čimbenici u obitelji i rizični čimbenici u zajednici (Bašić, 2000). U pokušaju objašnjenja podloge rizičnog ponašanja, primjenjivane su razne teorije koje obuhvaćaju navedene, ali i slične čimbenike, a jedna od njih je i Jessorova (1987) Teorija problematičnog ponašanja. Ona predstavlja jedan od najutjecajnijih teorijskih okvira kojim se nastoje opisati i objasniti razni obrasci rizičnih i disfunkcionalnih ponašanja tijekom adolescencije

(Petraitis, Flay i Miller, 1995; Marić, 2011) te se smatra dominantnom u proučavanju takvih ponašanja tijekom posljednjih nekoliko desetljeća (Steinberg i Morris, 2001).

1.1. Teorija problematičnog ponašanja

Teorija problematičnog ponašanja ima psihosocijalnu perspektivu, a najosnovnije načelo je da je rizično ponašanje kao i sva druga naučena ponašanja funkcionalno, svrhovito i instrumentalno za postizanje ciljeva. Norme i očekivanja društva zajedno s iskustvima mlade osobe, oblikuju ciljeve i različite načine ponašanja (Jessor, 1987). Tri su psihološka sustava: individualni sustav, sustav percipirane okoline i ponašajni sustav, a varijable unutar sustava se odnose ili na poticaj na problematično ponašanje ili kontrolu protiv njega. Kada se takve varijable uzmu zajedno, one čine sklonost pojave problematičnog ponašanja. Kombinacija sklonosti unutar sva tri sustava generira psihosocijalnu sklonost, korisnu za predikciju i objašnjene varijacije u problematičnim ponašanjima. S obzirom da je u ovome slučaju sklonost sinonim za pojam rizika, varijable u sustavima se mogu smatrati psihosocijalnim faktorima rizika za problematično ponašanje, a psihosocijalna sklonost i psihosocijalni rizik usporedivim pojmovima (Jessor, 1987).

Velik je broj varijabli koje obuhvaća Teorija problematičnog ponašanja, a one mogu biti proksimalne i distalne. Proksimalne, odnosno „bliže“ varijable (npr. tolerancija devijantnosti) izravno impliciraju problematično ponašanje, dok su distalne (npr. samopoštovanje) neizravno povezane s problematičnim ponašanjem i one su od njega „udaljenije“. Proksimalne varijable su radi očite povezanosti u snažnijem odnosu s problematičnim ponašanjem nego distalne, koje su često teorijski od većeg interesa (Jessor, 1987).

Varijable u *percipiranom okolinskom sustavu* se odnose na potporu, utjecaj, kontrolu, modele i očekivanja te druga obilježja okoline, a to su društveno organizirane dimenzije potencijalnog značenja.

Varijable u *ponašajnom sustavu* otkrivaju u kojoj je mjeri zanimanje za problematično ponašanje bilo diferencirano i relativno sveobuhvatno. Primjenom teorije moguće je fenotipski razlikovati različita ponašanja (npr. upotreba marihuane, seksualni odnos, pušenje cigareta, itd.), koja mogu služiti istoj genotipskoj funkciji za adolescente (npr. odbacivanje konvencionalnih normi, stjecanje statusa u vršnjačkoj skupini) i predstavljaju temelj za pojam problematičnog ponašanja (Jessor, 1987).

Varijable koje čine *individualni sustav* su socio-kognitivne varijable i odražavaju društvena značenja i razvojna iskustva. To su vrijednosti, očekivanja, uvjerenja, stavovi i orijentacije prema sebi i drugima, a organizirane su u tri strukture ovisno o tome jesu li poticaj problematičnom ponašanju ili su kontrola protiv njega. Prva je motivacijsko-poticajna struktura koja se bavi

usmjeravanjem djelovanja na ponašanje, a određena je ciljevima prema kojima osoba teži i popratnim očekivanjima postizanja tih ciljeva. Dva su cilja posebno važna za problem adolescentskog problematičnog ponašanja: akademsko postignuće (orijentacija prema konvencionalnoj instituciji – školi) i neovisnost (orijentacija prema autonomiji i nekonvencionalnosti). Niska očekivanja za postizanje važnih ciljeva, bez obzira na njihovu orijentaciju, također bi trebala biti poticaj na problematično ponašanje, koje može služiti kao način suočavanja s neuspjehom i frustracijom (Jessor, 1987). Struktura osobnih uvjerenja i struktura osobne kontrole služe kao kontrola protiv problematičnog ponašanja. Unutar strukture osobnih uvjerenja, koja je ujedno distalnija problematičnom ponašanju, varijabla društvene kritike se odnosi na odbacivanje društvenih normi, vrijednosti i praksi, a varijabla otuđenja se odnosi na osjećaj besmisla u svakodnevnim ulogama i izolaciju od drugih. Obje varijable ukazuju na slabljenje regulatornog utjecaja i posljedično smanjenje kontrole nad problematičnim ponašanjem. Nisko samopoštovanje sugerira odsutnost uloga koje bi mogle biti ugrožene uključivanjem u problematično ponašanje, odnosno osoba smatra kako nema puno za izgubiti jer je razina njezina samopoštovanja niska. Vanjski lokus kontrole samu ideju prikladnog ponašanja čini bespotrebim, jer sve što se događa je stvar sreće ili šanse (Jessor, 1987). U strukturi osobne kontrole su varijable proksimalnije problematičnom ponašanju te su očiglednije u svojim kontrolnim implikacijama. Stav tolerancije devijantnosti ukazuje na to da se problematična ponašanja ne smatraju pogrešnima, a niska religioznost sugerira odsustvo internalizacije moralne perspektive glavne konvencionalne institucije u društvu. Neslaganje pozitivno-negativnih funkcija problematičnog ponašanja ukazuje na nižu kontrolu kada pozitivni razlozi za uključivanje u problematično ponašanje (npr. nasilje će me učiniti popularnim) nadmašuju negativne razloge ili funkcije (npr. nasiljem mogu uvelike naštetiti drugoj osobi) (Jessor, 1987).

Sklonost problematičnom ponašanju se u ovom sustavu odnosi na pridavanje manje vrijednosti akademskom uspjehu, pridavanje vrijednosti samostalnosti, niže percipirane životne prilike, snažniji socijalni kriticizam, jače otuđenje, niže samopoštovanje, vanjski lokus kontrole, veću toleranciju devijantnosti, slabiju religioznost te dominaciju pozitivnih funkcija, odnosno razloga za uključivanje u problematično ponašanje. Što više varijabli poticaja i kontrole pripada sustavu individualnih karakteristika, veća je vjerojatnost problematičnog ponašanja.

Teorija problematičnog ponašanja predstavlja model koji nastoji objasniti različita problematična ponašanja kod adolescenata. Najčešće proučavana ponašanja odnose se na zlorabu sredstava ovisnosti, devijantnost i kršenje zakona (npr. prijevremeno stupanje u seksualne odnose) i slična rizična ponašanja (Zamboanga, Carlo i Raffaelli, 2004). Vrlo je rijetko da se istraživači bave odnosom varijabli ove teorije s rizičnim ponašanjima na internetu (De Leo i

Wulfert, 2013). Jedno od rizičnih ponašanja na internetu je činjenje nasilja putem interneta i ozbiljan je socijalni problem, koji je prisutan i tijekom razdoblja adolescencije (Li, 2007).

1.2. Vršnjačko nasilje putem interneta

Upotreba interneta, mobilnih telefona i tehnologije općenito je u konstantnom rastu. Sve veća pristupačnost tehnologiji može uvelike koristiti mnogima i imati pozitivne posljedice na svakodnevni život. Korištenje novijih tehnologija u edukaciji može imati pozitivan utjecaj na učenje nastavnih predmeta, povećati socijalnu interakciju učenika te iskustvo zajedničkog učenja (Li, 2007). Međutim, njihova upotreba donosi i probleme koji zahtijevaju pažnju. Jedan od takvih problema je i vršnjačko nasilje putem interneta, odnosno korištenje digitalnih sredstava komunikacije za nasilje nad drugima. Iako mnogi učitelji i djelatnici u školama sada prepoznaju problem vršnjačkog nasilja u školama, nisu svi svjesni prisutnosti takvog nasilja i putem interneta (Beran i Li, 2005).

Vršnjačko nasilje putem interneta uključuje korištenje informacijskih i komunikacijskih tehnologija kao što su e-mail, mobilni telefoni, instant poruke (npr. *Viber, WhatsUp, Facebook Messenger, Instagram Direct*), web stranice koje sadrže neistine o drugima i stranice za ismijavanje drugih, kako bi se podržalo namjerno, ponavljano i neprijateljsko ponašanje osobe ili grupe, s namjerom da se naštetiti drugima (Li, 2007). Kada je u pitanju proučavanje nasilja putem interneta, jedan od glavnih problema je način operacionalizacije, jer ga različiti autori na različite načine definiraju. U jednoj od definicija nasilje putem interneta se definira kao agresivno i namjerno ponašanje prema pojedincima ili grupi putem interneta, a koje je ponavljano i usmjereno prema onima koji se ne mogu lako obraniti (Smith i sur., 2008). Drugi nasilje putem interneta operacionaliziraju na način da ono može uključivati korištenje tekstualnih poruka, objava na društvenim mrežama i drugim web stranicama za slanje pogrdnih, sramotnih ili prijetećih komentara, slika i videozapisa te širenje glasina (Ybarra i Mitchell, 2004). Bauman (2013) smatra da je nasilje putem interneta vrsta agresivnog ponašanja koje je namjerno, ponavljano i osnovano na neravnoteži moći između počinitelja i žrtve te je ono zapravo tradicionalno nasilje izvršeno putem digitalne tehnologije. Neki autori nude i kriterije za određivanje ponašanja kao ono koje se odnosi na nasilje putem interneta, a to su namjerno nanošenje štete drugoj osobi, cilj prema kojem se usmjerava nasilno ponašanje i postojanje neravnoteže moći između nasilnika i žrtve (Smith, Del Barrio i Tokunaga, 2013). Willard (2006) je identificirala sedam različitih oblika vršnjačkog nasilja putem interneta:

1. Slanje ljutih, nepristojnih, vulgarnih poruka o nekoj osobi ili grupi formiranoj na internetu, putem e-maila ili drugih tekstualnih poruka (eng. *flaming*).
2. Ponavljajuće slanje uvredljivih poruka nekoj osobi putem e-maila ili drugih tekstualnih poruka (eng. *online harassment*).
3. Uznemiravanje putem interneta koje uključuje prijetnje ili je pretjerano zastrašujuće (eng. *cyberstalking*).
4. Slanje štetnih, lažnih ili okrutnih tvrdnji o nekoj osobi drugim ljudima ili objavljivanje takvog sadržaja na internetu (eng. *denigration - put-downs*).
5. Pretvaranje osobe da je netko drugi i slanje ili objavljivanje materijala radi kojeg druga osoba ispada loša (eng. *masquerade*).
6. Slanje ili objavljivanje sadržaja o nekoj osobi koji uključuje osjetljive, osobne ili sramotne informacije, ubrajajući i prosljeđivanje privatnih poruka ili slika (eng. *outing*).
7. Okrutno isključivanje osobe iz grupe na internetu (eng. *Exclusion*).

Prilikom definiranja nasilja putem interneta, identificirane su i jedinstvene karakteristike ovog oblika nasilja. Neke od njih se odnose na to da počinitelji mogu prikriti svoj identitet, žrtve su im konstantno dostupne, potencijalna publika je ogromna, počinitelj ne vidi neposrednu reakciju žrtve, ne postoje neverbalni znakovi vezani uz poruku, mijenja se neravnoteža moći (počinitelj može imati slabu moć „licem u lice“ s drugima, ali napredne tehnološke vještine), a sadržaj koji se objavi na internetu je trajan (Campbell, 2005; Dooley, Pyzalski i Cross, 2009). Nadalje, Suler (2004) je identificirao fenomen dezinhibicije na internetu koja se odnosi na tendenciju osobe da se putem interneta ponaša na način na koji se „licem u lice“ ne bi ponašala. Pretpostavlja se kako ovaj učinak vjerojatno pridonosi povećanoj razini okrutnosti koja je zabilježena u sadržaju objavljenom ili prenesenom digitalnim putem (Bauman, 2013). U skladu s postojanjem različitih definicija i operacionalizacije nasilja putem interneta, većina istraživača konstruira vlastite upitnike u skladu s potrebama istraživanja. Tako su se kroz povijest istraživanja nasilja putem interneta izrađivali razni upitnici, od onih u kojima sudionici odgovaraju na tvrdnje dihotomnog tipa (npr. Kowalski i Limber, 2007) do upitnika u kojima sudionici daju procjene na skali Likertovog tipa (npr. Wilton i Campbell, 2011) te oni koji ispituju doživljavanje nasilja, činjenje nasilja ili oboje. Pokazalo da se nasilje putem interneta ne može u potpunosti objasniti samo jednim faktorom, nego je ono definirano različitim ponašanjima koja su u međusobnom odnosu (Cetin, Yaman i Peker, 2011).

Postoje razlike u prevalenciji nasilja putem interneta. Hinduja i Patchin (2013) su pregledom 35 istraživanja zaključili kako se učestalost činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta kreće od 3 do 44%, a učestalost doživljavanja takvog nasilja od 5.5 do 72%. Važno je naglasiti

kako je moguće da su te razlike posljedica različitih definicija nasilja putem interneta, kao i načina na koji se ono mjeri, metoda koje istraživači koriste te načina na koje se prikupljaju uzorci sudionika (Menesini i Nocentini, 2009; Tokunaga, 2010).

Jedan od čimbenika uslijed kojeg može doći do razlika u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta je spol. Istraživanja tradicionalnog nasilja su pokazala dosljedne rezultate kako mladići čine više nasilja nego djevojke, što je slučaj i kod nasilja putem interneta. U nekim istraživanjima nije pronađena razlika u nasilju putem interneta s obzirom na spol (Werner, Bumpus i Rock, 2010; Monks, Robinson i Worlidge, 2012), ali spolne razlike nisu neočekivane. Veća uključenost mladića u tradicionalno nasilje je uobičajen nalaz, iako je ta uključenost ponekad manja za indirektno u odnosu na direktno nasilje. Ispitivanjem spolnih razlika dobiveno je kako mladići čine više direktnog (fizičkog ili verbalnog) nasilja), ali ne i indirektnog tradicionalnog nasilja (npr. ogovaranje) (Smith, Thompson i Bhatti, 2012). Ono što je zanimljivo je da mladići češće čine i nasilje putem interneta, iako se na njega gleda kao na manje izravno nasilje. Moguće je da veća uključenost mladića u nasilje putem interneta odražava znatno preklapanje između tradicionalnog nasilja i nasilja putem interneta (Smith i sur., 2008). U istraživanju na australskom uzorku se pokazalo da u usporedbi s djevojkama, mladići čine više tradicionalnog i vršnjačkog nasilja putem interneta (Gradinger, Strohmeier i Spiel, 2009). Moguće je da je većina nasilnika putem interneta uključena i u tradicionalno nasilje te su to uglavnom osobe muškog spola. Iako je nasilje putem interneta indirektno, u smislu da se ne odvija „licem u lice“, ipak je često usmjereno izravno na žrtvu i to je ono što ovaj oblik nasilja čini u nekoj mjeri direktnim. Budući da mladići češće čine tradicionalno nasilje (Veenstra, Lindenberg, Munniksma i Dijkstra, 2010) i agresivniji su od djevojkama (Archer, 2004), može se pretpostaviti kako mladići češće čine i vršnjačko nasilje putem interneta.

1.3. Individualna obilježja

Budući da je nasilje putem interneta jedno od problematičnih ponašanja današnjih adolescenata, može se pretpostaviti da je povezano s varijablama Teorije problematičnog ponašanja. Postoje istraživanja koja su se bavila proučavanjem različitih individualnih karakteristika i činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta (Williams i Guerra, 2007; Erdur-Baker, 2010; Balakrishnan i Fernandez, 2018). Međutim, određene varijable dosad nisu promatrane u odnosu na činjenje vršnjačkog nasilja putem interneta, a za neke ne postoje konzistentni rezultati te bi stoga mogle biti od velikog interesa za bolje razumijevanje takvog problematičnog ponašanja. Neke od varijabli za koje ne postoje nikakvi ili konzistentni rezultati su tolerancija devijantnosti, percipirane životne prilike i samopoštovanje.

Prema Teoriji problematičnog ponašanja *tolerancija devijantnosti* proizlazi iz individualnih karakteristika i značajna je za spremnost uključivanja u problematična ponašanja (Donovan, Jessor i Costa, 1999). Pretpostavka Teorije problematičnog ponašanja je da tolerancija devijantnosti prethodi antisocijalnom ponašanju ili korištenju sredstava ovisnosti, što sugerira da bi promjene u toleranciji devijantnosti mogle naknadno smanjiti devijantno ponašanje. Međutim, ova pretpostavka je dobrim dijelom ostala neprovjerena (Huesmann i Guerra, 1997; Zhang, Loeber i Stouthamer-Loeber, 1997). Pokazalo se da je tolerancija devijantnosti značajno povezana s prihvaćanjem devijantnih normi i ponašanja te je predložen model koji nudi moguće objašnjenje tog odnosa (Dielman, Butchart, Shope i Miller, 1991). Rano iskustvo izlaganja roditeljskim devijantnim normama i ponašanju povećava toleranciju devijantnosti djeteta, što zauzvrat dovodi do povećane osjetljivosti na vršnjački pritisak, kao i privlačenja vršnjačkim skupinama u kojima postoji povećana izloženost devijantnim vršnjačkim normama i ponašanju tijekom adolescencije. Pretpostavlja se da pojačana izloženost devijantnim vršnjačkim normama i ponašanju u kombinaciji s povećanom osjetljivošću na vršnjački pritisak rezultira većom vjerojatnošću usvajanja devijantnih normi i ponašanja u vezi s uporabom i zlouporabom sredstava ovisnosti, pa tako i općenito problematičnog ponašanja. Jessor, Van Den Bos, Vanderryn, Costa i Turbin (1995) su istraživali povezanost problematičnog ponašanja i tolerancije devijantnosti. Oni koji su izrazili niske razine tolerancije devijantnosti ili antisocijalnog ponašanja su u znatno manjoj mjeri sudjelovali u antisocijalnim ili problematičnim ponašanjima. S obzirom da nije poznato kakav je odnos tolerancije devijantnosti i vršnjačkog nasilja putem interneta, na temelju navedenih rezultata vezanih uz problematična ponašanja, može se pretpostaviti da bi tolerancija devijantnosti mogla imati sličan učinak.

Percipirane životne prilike su jedna od varijabli koje su dio motivacijsko-poticajne strukture unutar individualnog sustava, a koja se bavi usmjeravanjem ponašanja. Unutar Jessorove Teorije problematičnog ponašanja percipirane životne prilike se odnose na očekivanja vezana uz osobni uspjeh u budućnosti. Od osobite važnosti su ciljevi kojima osoba teži, ali i očekivanja za postizanje tih ciljeva. Stoga bi niska očekivanja za postizanje važnih ciljeva, bez obzira na njihovu orijentaciju, trebala biti poticaj na problematično ponašanje. Neka istraživanja su se bavila odnosom percipiranih životnih prilika i problematičnim ponašanjima te se pokazalo da su loše percipirane životne prilike povezane s činjenjem antisocijalnih, problematičnih i devijantnih ponašanja. Davis, Fisher, Reynolds, Napper i Meyers (2015) su pronašli da su adolescenti koji percipiraju ograničen uspjeh u budućnosti u riziku za korištenje raznih sredstava ovisnosti. Čini se da percepcija neuspjeha u životu ima ulogu i u iniciranju i povećanju konzumiranja alkohola tijekom rane adolescencije (Griffin, Botvin, Nichols i Scheier, 2004). Moguće je da su oni koji

percipiraju svoje životne prilike lošijima ujedno i pesimistični glede svoje budućnosti. Radi toga ne mogu procijeniti dugoročne negativne posljedice problematičnog ponašanja te vrednuju samo trenutačne posljedice koje mogu poslužiti kao zadovoljenje aktualnih potreba (Davis i sur., 2015). Pokazalo se da kod adolescenata postoje i visoke razine bespomoćnosti u vezi budućnosti što može predviđati upuštanja u rizična ponašanja, poput nasilja ili agresije, upotrebe sredstava ovisnosti, rizičnih seksualnih ponašanja i čestih slučajnih ozljeda (Bolland, 2003).

Adolescencija je kritična prekretnica života, tijekom koje adolescenti donose važne odluke koje će imati utjecaja na njihovu budućnost (Quinton, Pickles, Maughan i Rutter, 1993). Orijehtacija prema budućnosti, odnosno misli, planovi, motivacije, nade i osjećaji prema budućnosti, postaju kritični upravo ulaskom u adolescenciju (Greene, 1986). Planovi o budućnosti postaju detaljniji, a adolescenti realističnije procjenjuju svoje sposobnosti za ostvarenje budućih ciljeva. Ukoliko je orijentacija prema budućnosti pozitivna, očekuje se da će se adolescenti posvetiti aktivnostima koje će im pomoći postići takvu viziju budućnosti, dok niska razina orijentacije prema budućnosti može potaknuti uključivanje u problematična ponašanja (Chen i Vazsonyi, 2011). Pozitivna očekivanja od budućnosti mogu predstavljati zaštitni faktor za razvoj mladih, jer u tom slučaju oni ne žele ugroziti svoje planove za budućnost i stoga izbjegavaju činiti problematična ponašanja, kao što je nasilje. S druge strane, moguće je da su adolescenti koji imaju negativna očekivanja od budućnosti manje zabrinuti za posljedice koje činjenje nasilja ima za njihove već nepovoljno percipirane životne prilike i stoga su skloniji činiti nasilje.

Prema Teoriji problematičnog ponašanja (Jessor, 1987), *samopoštovanje* pripada strukturi osobnih uvjerenja, koja je ujedno distalna i neizravno povezana s problematičnim ponašanjem. Samopoštovanje se definira kao povoljan ili nepovoljan stav prema sebi (Rosenberg, 1965) ili kao sveukupna evaluacija vrijednosti samoga sebe. Često je proučavano u istraživanjima nasilja putem interneta (Brack i Caltabiano, 2014). Leary i Downs (1995) smatraju samopoštovanje unutarnjom reprezentacijom socijalne prihvaćenosti ili odbačenosti i psihološkim mjerilom za stupanj u kojem je osoba uključena ili isključena od strane drugih. Visoka razina samopoštovanja se veže uz asertivnost, ugodnost i poštovanje prema sebi, dok se niska razina povezuje s anksioznošću, nedostatkom samouvjerenosti i kritikama prema sebi. Samopoštovanje se također smatra važnim prediktorom osobne i socijalne dobrobiti (Orth i Robins, 2014). Adolescencija je razdoblje kada je razvoj identiteta iznimno važan (Livingstone, 2008), a formacija identiteta uvelike ovisi o znakovima iz socijalne okoline (npr. stereotipima). Stoga mladi imaju tendenciju tražiti ona ponašanja i situacije koje će im pomoći da sami sebe vrednuju pozitivnije i izbjegavati one zbog kojih će se osjećati loše (Twenge i Campbell, 2001). Dok je za žrtve vršnjačkog nasilja konzistentan nalaz kako imaju niže razine samopoštovanja (Wild, Flisher, Bhana i Carl, 2004;

Beaty i Alexeyev, 2008), kada je u pitanju činjenje nasilja taj odnos i nije tako jasan. Neki nalazi upućuju na negativnu povezanost samopoštovanja i činjenja nasilja putem interneta (Brewer i Kerslake, 2015), što može ukazivati na važnu distinkciju između tradicionalnog i nasilja putem interneta. Prethodna istraživanja predlažu kako oni koji čine tradicionalno nasilje imaju relativno visoke razine samopoštovanja (Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi i Lagerspetz, 1999), a ne niže kao što je to slučaj kod nasilja putem interneta. Razlike u načinu komunikacije koje nasilnici odabiru mogu reflektirati individualne razlike. Moguće je da nasilnici s visokom razinom samopoštovanja nisu u znatnoj mjeri zabrinuti tuđim mišljenjem i osvetom te su stoga skloniji suočavanju „licem u lice“. Suprotno tome, osobe s niskom razinom samopoštovanja možda privlači sigurnost i anonimnost koju im pruža okruženje na internetu.

Nedostatak istraživanja i nedovoljna konzistentnost postojećih podataka bila je poticaj da se provjeri odnos tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja s činjenjem vršnjačkog nasilja putem interneta.

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE

2.1. Cilj

Cilj ovog istraživanja je ispitati odnos činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i nekih individualnih obilježja.

2.2. Problemi

1. Ispitati razlike u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta s obzirom na spol.
2. Ispitati povezanost tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja s činjenjem vršnjačkog nasilja putem interneta.
3. Ispitati doprinos tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja objašnjenju činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta.

2.3. Hipoteze

1. Očekuje se statistički značajna razlika u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta s obzirom na spol, pri čemu će mladići činiti značajno više vršnjačkog nasilja putem interneta u usporedbi s djevojkama.
- 2a. Očekuje se statistički značajna pozitivna povezanost činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i tolerancije devijantnosti

2b. Očekuje se statistički značajna negativna povezanost činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i percipiranih životnih prilika.

2c. Očekuje se statistički značajna negativna povezanost činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i samopoštovanja

3. Očekuje se da će tolerancija devijantnosti biti značajan pozitivan, a percipirane životne prilike i samopoštovanje negativan značajan prediktor činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta, pri čemu se očekuje da će tolerancija devijantnosti biti najizraženiji prediktor.

3. METODA

3.1. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 584 adolescenta u dobi od 15 do 19 godina, pri čemu je prosječna dob iznosila $M = 17.06$ ($SD = 1.256$). Sudjelovalo je 288 (49.3%) mladića te 296 (50.7%) djevojaka. Što se tiče veličine mjesta u kojem sudionici žive, 46.1% sudionika dolazi iz seoskog naselja (do 10 000 stanovnika), 45.5% iz manjeg grada (od 10 000 do 100 000 stanovnika), a 8.4% iz većeg grada (iznad 100 000 stanovnika).

3.2. Instrumenti

Upitnik adolescentskog zdravlja i razvoja (Adolescent Health and Development Questionnaire, AHDQ; Jessor, Turbin i Costa, 2002) je mjerni instrument kojim se procjenjuju tri sustava Jessorove Teorije problematičnog ponašanja: sustav interpersonalnih karakteristika, percipirane okoline te rizičnih i prosocijalnih ponašanja. Upitnikom se procjenjuje percepcija adolescenata o njihovim odnosima s roditeljima i vršnjacima, njihovoj školi i okolini, kao i pitanja vezana za pušenje, konzumiranje alkohola, uporabu psihoaktivnih tvari, rane seksualne odnose, ometajuća ponašanja, zdravlje i demografska obilježja. Uz pristanak autora, korištena je modificirana verzija upitnika koja je prevedena s engleskog na hrvatski jezik i prilagođena za ispitivanje rizičnih ponašanja na internetu. U ovome istraživanju su korištene subskale koje se odnose na interpersonalni sustav i to subskale *Tolerancija devijantnosti*, *Percipirane životne prilike* i *Samopoštovanje*. Subskala *Tolerancija devijantnosti* sastoji se od ukupno trinaest čestica, a njome se ispituje koliko sudionici navedena devijantna ponašanja smatraju pogrešnima (npr. „Koliko smatraš pogrešnim.. krasti u trgovini?“). Na pitanja unutar ove subskale sudionici odgovaraju na skali Likertovog tipa od četiri stupnja (1- nimalo pogrešno do 4- vrlo pogrešno). Skala je pokazala vrlo visoku pouzdanost, pri čemu se u prethodnim istraživanjima koeficijent unutarnje konzistencije uglavnom kreće oko .90 (Jessor, Van Den Bos, Vanderryn, Costa i Turbin, 2016; Jessor, Turbin i Costa, 2017). Subskala *Percipirane životne prilike* mjeri percepciju

sudionika o tome kolika je vjerojatnost da će postići određene prilike u budućnosti. Ovu skalu čini ukupno šest čestica na koje sudionici odgovaraju na skali Likertova tipa od 1 do 5 (1- vrlo mala do 5- vrlo velika), a primjer takve čestice je: „Što misliš, kolika je vjerojatnost da ćeš: *Imati dobro plaćen posao?*“. Testiranjem pouzdanosti pokazalo se da ova subskala ima visoku pouzdanost, a istraživanja su pokazala kako se koeficijent unutarnje konzistencije ove subskale uglavnom kreće oko .90 (Jessor, Van Den Bos, Vanderryn, Costa i Turbin, 2016). Subskalu *Samopoštovanje* čini sedam čestica koje ispituju razinu samopoštovanja sudionika, pri čemu sudionici odgovaraju putem skale Likertovog tipa od četiri stupnja (1- nimalo do 4- izrazito). Primjer čestice je: „*Koliko smatraš da si sposoban/na biti uspješan/na u školi?*“. Subskala samopoštovanja pokazala je zadovoljavajuću pouzdanost, dok se koeficijent unutarnje konzistencije u prethodnim istraživanjima uglavnom kreće oko .66 (Jessor, Van Den Bos, Vanderryn, Costa i Turbin, 2016; Jessor, Turbin i Costa, 2017). Ukupan rezultat za sve tri navedene subskale formira se kao aritmetička sredina odgovora na pitanja. Veći rezultat na subskali *Tolerancija devijantnosti* znači viši stupanj toleriranja devijantnog ponašanja, na subskali *Percipirane životne prilike* znači bolju percepciju životnih prilika, a na subskali *Samopoštovanje* znači višu razinu samopoštovanja sudionika.

Upitnik o nasilju putem interneta (UNPI; Šincek, Tomašić Humer i Duvnjak, 2015; Šincek, Duvnjak i Milić, 2017) se sastoji od dvije subskale od kojih se u ovom istraživanju koristila subskala Činjenja nasilja putem interneta koja sadrži 21 česticu. Sudionici na pitanja odgovaraju skalom Likertova tipa od 5 stupnjeva, pri čemu 1 označava „nikad“, a 5 „uvijek“. Primjeri čestica su: „*Druge sam na internetu nazivao/la nadimcima koji ih uznemiruju.*“, „*Širio/la sam neistine o drugima na internetu.*“, „*Provalio/la sam na tuđe profile/račune na internetu kako bi nešto ružno objavio/la u tuđe ime ili brisao/la neke ranije objave te osobe.*“. Ukupan rezultat se izražava kao aritmetička sredina odgovora. Koeficijent unutarnje konzistencije Cronbach alpha je u ovom istraživanju pokazao visoku pouzdanost od .91, a visoka pouzdanost je utvrđena i u ranijim istraživanjima (Šincek, Tomašić Humer i Duvnjak, 2017).

3.3. Postupak

Prije početka istraživanja dobivena je suglasnost Etičkog povjerenstva Filozofskog fakulteta u Osijeku. Istraživanje je provedeno putem interneta, odnosno Google aplikacije na internetu za prikupljanje podataka. Prikupljanje sudionika odvijalo se putem objava na internetu i metodom snježne grude. Prije početka ispunjavanja upitnika sudionici su dobili pisanu uputu u kojoj su objašnjeni cilj i svrha istraživanja te je naglašeno da je istraživanje u potpunosti dobrovoljno i povjerljivo (za sudionike koji ne ostave kontakt *e-mail* - i anonimno). Naglašeno je

kako sudionici mogu odustati od sudjelovanja u bilo kojem trenutku i da će dobiveni podaci biti analizirani na grupnoj razini te korišteni isključivo u istraživačke svrhe. Prije svakog dijela upitnika napisana je i uputa za ispunjavanje. Ispunjavanje upitnika trajalo je približno 45 minuta. Na kraju upitnika navedeni su kontakti nekih od besplatnih savjetovašta kojima se sudionici mogu javiti ukoliko ih je sudjelovanje u istraživanju uznemirilo. Navedena je i e-mail adresa istraživača na koju se sudionici mogu javiti ukoliko ih budu zanimali rezultati istraživanja ili ako budu imali druga pitanja. Kako bi se motiviralo sudionike, imali su mogućnost na kraju upitnika ostaviti svoju e-mail adresu kako bi sudjelovali u nagradnoj igri u kojoj je po slučaju odabran jedan od sudionika koji je dobio poklon-bon u vrijednosti od 500,00 kn.

4. REZULTATI

4.1. Testiranje preduvjeta za korištenje parametrijskih postupaka

Prije same obrade podataka, Kolmogorov-Smirnovljevim testom je provjeren normalitet distribucija varijabli, kao preduvjet za provedbu parametrijskih postupaka. Kao što je vidljivo u Tablici 1, pokazalo se kako sve korištene varijable značajno odstupaju od normalne distribucije ($p < .01$). Međutim, u obzir se uzeo i pregled histrograma, kao i indeksi asimetričnosti i spljoštenosti. Smatra se kako je Kolmogorov-Smirnovljev test u slučaju velikih uzoraka prestrog radi toga što mala odstupanja mogu postati značajna (Petz, Kolesarić i Ivanec, 2012) te da je podložan utjecaju ekstremnih rezultata (Field, 2013). Histogram varijable samopoštovanja pokazuje tendenciju prema negativnoj asimetričnosti, varijabla percipiranih životnih prilika pokazala se negativno asimetričnom, dok su varijable tolerancije devijantnosti i vršnjačkog nasilja putem interneta pozitivno asimetrične. Što se tiče indeksa asimetričnosti i spljoštenosti, Kline (2011) navodi kako se rezultati čija se distribucija značajno razlikuje od normalne mogu uključiti u obradu, uz uvjet da se indeks asimetričnosti kreće u rasponu od ± 3 , a indeks spljoštenosti u rasponu od ± 10 . Pregledom indeksa asimetričnosti i spljoštenosti pokazalo se da se indeksi svih varijabli, osim vršnjačkog nasilja putem interneta, kreću u dozvoljenim rasponima (Tablica 1). Varijabla vršnjačkog nasilja putem interneta odstupa u indeksu spljoštenosti koji iznosi 10.726. Ipak, radi prirode ove pojave očekivano je da će rezultati pokazati veći broj onih koji su nenasilni u odnosu na one koji su izrazito nasilni, a samo odstupanje od dozvoljenog raspona nije ekstremno. Iz navedenih razloga, odlučeno je da rezultati svih varijabli mogu biti uključeni u parametrijsku obradu.

4.2. Deskriptivna analiza

Deskriptivni podaci, kao i vrijednosti kojima se ispitivao normalitet distribucije za varijable tolerancija devijantnosti, percipirane životne prilike, samopoštovanje i vršnjačko nasilje putem interneta, prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Deskriptivni podaci mjerenih varijabli, koeficijenti unutarnje konzistencije, rezultati Kolmogorov – Smirnovljevog testa te indeksi asimetričnosti i spljoštenosti ($N=584$)

Varijabla	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>T_{min}</i>	<i>T_{max}</i>	α	<i>K-S</i>	<i>IA</i>	<i>IS</i>
Tolerancija devijantnosti	1.92	0.556	1.00	4.00	.89	0.099**	1.272	2.428
Percipirane životne prilike	4.22	0.572	1.00	5.00	.82	0.098**	-0.452	0.225
Samopoštovanje	3.05	0.416	1.00	4.00	.71	0.087**	-0.216	0.149
Vršnjačko nasilje putem interneta	1.42	0.442	1.00	5.00	.92	0.182**	2.688	10.726

Napomena: *M* – aritmetička sredina; *SD* – standardna devijacija; *T_{min}* – teorijski minimum; *T_{max}* – teorijski maksimum; α – koeficijent unutarnje konzistencije Cronbah alpha; *K-S* – Kolmogorov – Smirnovljev test; *IA* – indeks asimetričnosti; *IS* – indeks spljoštenosti; ** $p < .01$

Prema vrijednostima aritmetičkih sredina se može zaključiti kako sudionici imaju nešto niže razine tolerancije devijantnosti. Rezultati su pokazali da sudionici imaju tendenciju percipirati bolje životne prilike, dok je za samopoštovanje vidljiva tendencija ka višim vrijednostima. Aritmetička sredina na varijabli vršnjačkog nasilja putem interneta ukazuje na to kako sudionici u vrlo niskoj mjeri čine takvu vrstu nasilja.

4.3. Razlike u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta s obzirom na spol

Kako bi se provjerilo razlikuju li se sudionici u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta s obzirom na spol, proveden je t-test za nezavisne uzorke.

Rezultati t-testa ($t_{(582)}=4.832$, $p < .01$) su pokazali da postoji statistički značajna razlika u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta s obzirom na spol. Pregledom aritmetičkih sredina utvrđeno je kako mladići ($M=1.50$, $SD=0.536$) statistički značajno više čine vršnjačko nasilje u odnosu na djevojke ($M=1.33$, $SD=0.305$).

4.4. Povezanost tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja s činjenjem vršnjačkog nasilja putem interneta

Kako bi se ispitao drugi problem istraživanja, odnosno povezanost tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja s činjenjem vršnjačkog nasilja putem interneta, izračunati su koeficijenti korelacije.

Rezultati su pokazali kako je tolerancija devijantnosti umjereno pozitivno povezana s vršnjačkim nasiljem putem interneta ($r = .341, p < .01$), što znači da sudionici koji su tolerantiji na devijantnost češće čine vršnjačko nasilje putem interneta. Nadalje, pokazalo se kako je činjenje vršnjačkog nasilja putem interneta u niskoj negativnoj povezanosti s percipiranim životnim prilikama ($r = -.125, p < .01$). Sudionici koji percipiraju bolje životne prilike rjeđe čine vršnjačko nasilje putem interneta. Međutim, nije pronađena statistički značajna povezanost između činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i samopoštovanja. ..

4.5. Doprinos tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja objašnjenju činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta

Kako bi se ispitao doprinos tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja objašnjenju činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta, bilo je potrebno provesti hijerarhijsku regresijsku analizu. Prije same analize su provjereni osnovni preduvjeti za provođenje postupka. Vrijednost Durbin-Watsonova testa iznosi 2.019 što je poželjno s obzirom da vrijednosti oko 2 ukazuju na to da su rezidualni međusobno nepovezani, odnosno nezavisni. Također, zadovoljen je i uvjet o izostanku multikolinearnosti. Myers (1990) navodi da ne postoji problem multikolinearnosti kada su vrijednosti linearnosti odnosa (*VIF*) manje od 10, a recipročne vrijednosti (*Tolerance*) veće od 0.1. Vrijednosti linearnosti odnosa se kreću u rasponu od 1.001 do 1.266, a recipročne vrijednosti u rasponu od 0.790 do 0.999. Provjerene su i interkorelacije mjerenih varijabli, a njihove vrijednosti su prikazane u Tablici 2.

Iz tablice je vidljivo kako su svi prediktori, osim samopoštovanja, značajno povezani s kriterijem, odnosno činjenjem vršnjačkog nasilja putem interneta. Iako se samopoštovanje nije pokazalo povezanim s kriterijem, radi originalnog teorijskog modela koji je korišten u ovome istraživanju uključena je u postupak hijerarhijske regresijske analize.

Tablica 2. Interkorelacije prediktorskih varijabli i kriterija ($N=584$)

	1	2	3	4	5	6
1. Spol	-	.025	-.216**	-.036	-.148**	-.196**
2. Dob		-	.017	-.073	-.157**	-.071*
3. Tolerancija devijantnosti			-	-.069	-.063	.341**
4. Percipirane životne prilike				-	.416**	-.125**
5. Samopoštovanje					-	-.020
6. Činjenje nasilja putem interneta						-

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$; Spol – 0= muški, 1= ženski

U tablici 3. su prikazani rezultati hijerarhijske regresijske analize. Varijable su uvedene u blokove hijerarhijske regresijske analize prema Teoriji problematičnog ponašanja (Jessor, 1987), ovisno o tome jesu li proksimalne ili distalne problematičnom ponašanju.

U prvi blok hijerarhijske regresijske analize uključeni su spol i dob kao kontrolne varijable. U drugom bloku su uključene varijable tolerancija devijantnosti i percipirane životne prilike, a u trećem samopoštovanje.

Tablica 3. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta ($N=584$)

	1. korak	2. korak	3. korak
Prediktori	β	β	β
Spol	-.195**	-.133**	-.130**
Dob	-.066	-.081*	-.078*
Tolerancija devijantnosti		.305**	.307**
Percipirane životne prilike		-.114**	-.121**
Samopoštovanje			.018
ΔR^2	.043	.107	.000
R^2	.043	.150	.150
F	13.017**	25.533**	20.434**

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$; Spol – 0= muški, 1= ženski

U prvom bloku se pokazalo da spol statistički značajno doprinosi objašnjenju varijance činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta, pri čemu objašnjava 4.3% ukupne varijance kriterija. Dakle, mladići češće čine vršnjačko nasilje putem interneta.

Rezultati drugog bloka hijerarhijske regresijske analize pokazali su da su spol, dob, tolerancija devijantnosti i percepcija životnih prilika statistički značajni prediktori činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta, pri čemu tolerancija devijantnosti i percipirane životne prilike objašnjavaju dodatnih 10.7% varijance kriterija. Mladići, mlađi sudionici, oni koji imaju višu razinu tolerancije devijantnosti i koji životne prilike percipiraju lošijima, češće čine vršnjačko nasilje putem interneta. U ovome bloku spol je i dalje značajan prediktor vršnjačkog nasilja putem interneta, ali se njegov beta koeficijent smanjio što može upućivati na djelomičnu medijaciju.

U trećem koraku analize samopoštovanje se nije pokazalo statistički značajnim prediktorom činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta, dok su varijable spol, dob, tolerancija devijantnosti i percipirane životne prilike ostale statistički značajni prediktori činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta.

Prema tome, može se zaključiti da mladići, mlađi sudionici, oni koji imaju veću razinu tolerancije devijantnosti i koji životne prilike percipiraju lošijima, češće čine vršnjačko nasilje putem interneta. Model ukupno objašnjava 15% varijance činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta, pri čemu je spol objasnio 4.7%, a tolerancija devijantnosti i percipirane životne prilike 10.7% ukupne varijance kriterija. Kao najjači prediktor pokazala se tolerancija devijantnosti ($\beta=.305$), zatim spol ($\beta=-.133$) i percipirane životne prilike ($\beta=-.114$). Dobiveni $F(5,578)=25.533$ ($p<.01$) pokazuje da model ima dobru kriterijsku valjanost, odnosno da prediktorske varijable značajno doprinose objašnjenju varijance kriterija.

5. RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i nekih individualnih obilježja. Provjerene su spolne razlike u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta, kao i povezanost tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja s činjenjem vršnjačkog nasilja putem interneta. Također, ispitan je i doprinos tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja objašnjenju činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta.

Što se tiče spolnih razlika u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta, pronađeno je kako postoji statistička značajna razlika, pri čemu mladići čine više vršnjačkog nasilja putem interneta. Ovakvi rezultati u skladu su s većinom prethodnih istraživanja, u kojima je pronađeno kako je za osobe muškog spola vjerojatnije da budu nasilnici putem interneta (Deuhue, Bolman i Vollink,

2008; Hinduja i Patchin, 2013; Smith i sur., 2008). Ova razlika može se objasniti spolnim razlikama u načinu korištenju interneta. Pokazalo se da mladići češće igraju igrice na internetu koje uključuju tučnjave i nasilje, dok se djevojke više bave društvenim mrežama (Findahl, 2010; prema Sun, Fan i Du, 2016). Radi toga, mladići imaju veću pristupačnost agresivnim kognicijama i stoga vjerojatnije poistovjećuju svoj identitet s agresijom (Uhlmann i Swanson, 2004). To može dovesti do ponašanja poput nasilja putem interneta kada su uključeni i u druge aktivnosti putem interneta. Također, Huang i Chou (2010) smatraju da mladići čine više vršnjačkog nasilja putem interneta jer u većoj mjeri i vještije upotrebljavaju informacijske i komunikacijske tehnologije. To povećava vjerojatnost da će koristiti takve komunikacijske kanale kao sredstvo putem kojeg vrše nasilje nad drugima.

Ovim istraživanjem provjeren je postoji li povezanost činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i tolerancije devijantnosti. Pokazalo se da postoji statistički značajna pozitivna povezanost činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i tolerancije devijantnosti, pri čemu sudionici koji iskazuju više razine tolerancije devijantnosti češće čine vršnjačko nasilje putem interneta. U ranijim istraživanjima, normativna vjerovanja vezana uz problematično ponašanje identificirana su kao rizičan faktor za razvoj takvog ponašanja (Burton, Florell i Wygant, 2013; Calvete, Orue, Estevez, Villardon i Padilla, 2010). Huesmann i Guerra (1997) definiraju normativna vjerovanja kao samoregulacijska vjerovanja u vezi s prikladnim akcijama i ponašanjima u socijalnim situacijama. Prema Teoriji procesiranja socijalnih informacija, ponašanje pojedinca je pod utjecajem načina na koji percipira i procesira svijet (Crick i Dodge, 1994). Modelom se sugerira da postoje višestruki koraci koji imaju ulogu tijekom sudjelovanja u socijalnim situacijama i donošenju odluka o tome kako se ponašati u takvim situacijama. Taj proces uključuje kodiranje i interpretaciju socijalnih znakova, kao i razmatranje mogućih ponašajnih odgovora te evaluaciju njihove primjerenosti. Ako je osoba razvila shemu koja je odraz prihvaćanja agresije, onda takvo vjerovanje doprinosi agresivnom ponašanju (Lim i Ang, 2009; Linder, Werner i Lyle, 2010) kao što je vršnjačko nasilje putem interneta.

Nadalje, pronađena je statistički značajna negativna povezanost između činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i percepcije životnih prilika. Osobe koje svoje životne prilike percipiraju lošijima češće čine vršnjačko nasilje putem interneta. Prema Teoriji problematičnog ponašanja, moguće je da se adolescenti uključuju u problematična ponašanja kako bi ostvarili socijalne ili osobne ciljeve za koje vjeruju da ih ne mogu ostvariti nekim adaptivnijim putem. Prema tome, iz adolescentskog kuta gledanja i vršnjačko nasilje putem interneta za njih ima svrhu i funkcionalnost. Adolescenti koji vjeruju da ne mogu ostvariti željene razvojne ciljeve u

kratkoročnom (npr. prihvaćenost od strane vršnjaka, pažnja od strane odraslih) ili dugoročnom smislu (npr. edukacija) se upuštaju u ponašanja poput vršnjačkog nasilja putem interneta kao alternativu. Adolescenti koji doživljavaju uspjeh u budućnosti nesigurnim, mogu izgubiti nadu i upuštati se u visoko rizična ponašanja, a oni s pozitivnim očekivanjima od budućnosti percipiraju nasilje kao prijetnju postizanju vlastitih ciljeva u budućnosti i stoga ne uzimaju u obzir nasilno i agresivno ponašanje (Griffin i sur., 2004).

Suprotno pretpostavljenome, nije pronađena statistički značajna povezanost samopoštovanja i činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta. Ovakvi nalazi su u skladu s nekoliko dosad provedenih istraživanja (Brack i Caltabiano, 2014; Balakrishnan i Fernandez, 2018), a mogu poslužiti i kao potvrda ranijih istraživanja u kojima se pokazalo kako je samopoštovanje kao konstrukt Jessorove teorije tek slabo ili nekonzistentno povezano s problematičnim ponašanjima (Jessor, Donovan i Costa, 2016). Mogući razlog ovakvih rezultata je činjenica da je učestalo i intenzivno činjenje nasilja putem interneta u većoj mjeri povezano s nižim razinama adolescentskog samopoštovanja, nego povremeno nasilje (Brighi i sur., 2012). Naime, u njihovom istraživanju je tek nekoliko sudionika iskazalo ekstremno visoke razine činjenja ili doživljavanja nasilja putem interneta. Većina sudionika uglavnom je izvijestila o niskoj razini činjenja nasilja, što je slučaj i u ovom istraživanju. Stoga je moguće da je značajna varijabilnost u razinama samopoštovanja prisutna kod onih pojedinaca koji vrlo često čine vršnjačko nasilje putem interneta te stoga u ovome istraživanju nije došlo do značajne povezanosti nasilja i samopoštovanja. Još jedan od mogućih razloga za nepostojanje povezanosti između samopoštovanja i činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta jesu ispitivane karakteristike samopoštovanja. U ovome istraživanju, ukupna mjera samopoštovanja sastojala se od raznih aspekata tog konstrukta kao što su odnosi s vršnjacima, donošenje odluka, vlastiti izgled i uspjeh u sportu. Pokazalo se kako različite domene samopoštovanja nisu u jednakom odnosu s činjenjem vršnjačkog nasilja. Pronađeno je kako činjenje vršnjačkog nasilja putem interneta nije u značajnoj povezanosti s globalnim samopoštovanjem, nego sa samopoštovanjem u odnosu na vršnjake (Campfield, 2008), što nije slučaj u ovom istraživanju.

Jedan od ciljeva ovog istraživanja bio je ispitati doprinos tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja objašnjenju činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta. Pretpostavilo se da će tolerancija devijantnosti biti značajan pozitivan i najizraženiji prediktor, a percipirane životne prilike i samopoštovanje negativan prediktor činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta.

Spol se pokazao kao značajan prediktor činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta, pri čemu mladići češće čine nasilje putem interneta. Radi sve učestalijeg nalaza o tome kako mladići

čine više vršnjačkog nasilja putem interneta, autori su počeli pomnije razmatrati moguća objašnjenja takvih razlika. Jedno od najšire prihvaćenih objašnjenja vezanih uz spolne razlike je ono vezano uz spolnu socijalizaciju (Erdur-Baker, 2010; Topcu i Erdur-Baker, 2012). Procesi socijalizacije kod djevojaka i mladića pojavljuju se na drugačije načine jer društvo očekuje od svakog spola da zadovolji specifične norme, ponašanja, vrijednosti i vjerovanja u skladu sa spolnom ulogom. Tako su Agatston, Kowalski i Limber (2007) svojim nalazima pokazali da djevojke gledaju na nasilje putem interneta kao štetno za druge, dok se mladići nisu složili u vezi štetnosti nasilja putem interneta. Ovi nalazi upućuju na to da mladići smatraju nasilje putem interneta prihvatljivijim nego djevojke. Moguće je da su djevojke u ovome istraživanju radi toga bile manje spremne priznati činjenje vršnjačkog nasilja, jer ga u većoj mjeri smatraju socijalno neprihvatljivim nego mladići. Eslea i suradnici (2004) navode kako je za djevojke manje vjerojatno da na upitnicima priznaju vlastito nasilno ponašanje, jer se ono generalno smatra manje prihvatljivim za njih nego za mladiće.

Dob je također značajan negativan prediktor činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta, pri čemu mlađi adolescenti češće čine nasilje. Iako je teško utvrditi kada nasilje putem interneta počinje, veliki se broj autora slaže da dostiže svoj vrhunac u vrijeme adolescencije, a javlja se u svim dobnim skupinama (Raskauskas i Stolz, 2007). Ipak, Tokunaga (2010) smatra da je najveća stopa činjenja vršnjačkog nasilja u sedmom i osmom razredu osnovne škole, kada doživljava svoj vrhunac i postupno opada s vremenom i prolaskom kroz adolescenciju (Williams i Guerra, 2007). U još jednom je istraživanju (Balakrishnan, 2015) pronađeno da se s porastom dobi smanjuje iskustvo u nasilju putem interneta, kao žrtve, ali i kao nasilnika. Ovakvi rezultati mogu se objasniti time što porastom dobi, kada se ulazi u pubertet i s njegovim prolaskom, osobe pridaju veću važnost odnosima s vršnjacima i postaju zrelije, pa je moguće da pokazuju više brige za vršnjake i bolje razumiju posljedice nasilnog ponašanja te upravo zbog toga i čine manje nasilja (Balakrishnan, 2015).

Tolerancija devijantnosti se pokazala pozitivnim prediktorom vršnjačkog nasilja putem interneta. Sudionici koji su tolerantniji na devijantnost, češće čine vršnjačko nasilje putem interneta. Ovakav nalaz je u skladu s time da oni koji sami sudjeluju u nasilju ili antisocijalnim ponašanjima, imaju normativna vjerovanja o legitimiziranju antisocijalnog ponašanja (Bombay, 2002). Osobe koje se ponašaju nasilnički vjerojatno smatraju da je njihovo ponašanje valjana metoda interakcije s drugima, vjerujući tako da su antisocijalna ponašanja manje pogrešna. Nije za zanemariti kako bi u podlozi ovakvih stavova i činjenja vršnjačkog nasilja bilo korisno razmotriti i kognitivne distorzije. Tako je moguće da „sebična“ (eng. *self-serving*) kognitivna distorzija, koja se opisuje kao stupanj u kojem osoba legitimizira antisocijalno ponašanje u vlastitu

korist (Liau, Barriga i Gibbs, 1998) ima svoj doprinos odnosu između tolerancije devijantnosti i činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta. Postoje istraživanja koja su pokazala povezanost između takvih vjerovanja i sudjelovanja u antisocijalnim ponašanjima i delikvenciji (Barriga i Gibbs, 1996; Liau i sur., 1998). Barriga, Landau, Stinson, Liau i Gibbs (2000) opisuju kognitivnu distorziju kao pogrešne načine u pokušaju ili dodjeli značenja za iskustvo, a ovaj tip kognitivne distorzije mogao bi djelovati kao opravdanje za ponašanje i ublažiti agresivna ponašanja. Na taj način osoba pomaže sama sebi zaštititi se od krivnje ili negativne samoevaluacije i time dezinhibira agresiju ili druga antisocijalna ponašanja.

Percipirane životne prilike su se pokazale značajnim negativnim prediktorom činjenja nasilja putem interneta, što znači da osobe koje životne prilike percipiraju lošijima, češće čine vršnjačko nasilje putem interneta. Perspektiva socijalne razmjene može se primijeniti kao objašnjenje nasilnog ponašanja putem razmatranja nedostataka, prednosti i alternativa činjenja nasilja. Prema Teoriji socijalne razmjene, većina ljudskih odnosa je formirana upotrebom subjektivne analize prednosti i nedostataka te usporedbe alternativa (Homans, 1974; Thibaut i Kelley, 1959). Nasilje vjerojatno djeluje nagrađujuće na počinitelje. Na primjer, kroz nasilje oni mogu zadobiti moć, socijalnu dominaciju ili visoki status unutar grupe (Olthof, Goossens, Vermande, Aleva i Meulen, 2011; Salmivalli, 2010). Uz ubrzan razvoj orijentacije prema budućnosti (Greene, 1986) adolescenti imaju više mogućnosti za postizanje vlastitih potreba i ciljeva, na primjer kroz predanost budućoj edukaciji ili zaokupljenosti postizanjem socijalnog statusa i moći. Ove alternative u dugoročnom smislu mogu biti isplativije nego nasilje. Stoga se adolescenti koji razvijaju visoku razinu orijentacije prema budućnosti manje uključuju u nasilje, pri čemu oni koji imaju niske razine orijentacije prema budućnosti mogu pronalaziti trenutno zadovoljenje sudjelovanjem u nasilju. Bosworth, Espelage i Simon (1999) navode kako je moguće da oni koji ne vide pretjeranu nadu u budućnosti uzimaju u obzir nasilno i agresivno ponašanje kao primjeren put dostizanja socijalnih i osobnih ciljeva. Takvi adolescenti mogu procijeniti da nemaju puno za izgubiti ako se uključe u negativna i destruktivna ponašanja. Oni mogu gledati na nasilje kao priliku da iskažu vlastitu snagu i utjecaj koji nemaju ili ne doživljavaju u drugim socijalnim interakcijama. Iako ovo može implicirati na lošije socijalne vještine među nasilnicima, također može ukazati i na to da osobe koje čine nasilje uočavaju ograničen raspon strategija kojima bi postigli željene ciljeve (npr. kontrolu ili utjecaj). Za njih bi nasilje moglo biti najbolja opcija kada sami smatraju da im je budućnost već loša.

Ukupnim modelom hijerarhijske regresijske analize objašnjeno je 15% varijance kriterija, odnosno činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta. Uzevši u obzir sveobuhvatnost i

mnogobrojne varijable unutar Teorije problematičnog ponašanja, može se zaključiti kako je sa samo nekoliko varijabli objašnjen prilično zadovoljavajući postotak varijance. Tolerancija devijantnosti pokazala se najizraženijim prediktorom činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta ($\beta=.305$), pri čemu zajedno s prediktorom percipiranih životnih prilika objašnjava 10.7% ukupne varijance kriterija. S obzirom da je prema Teoriji problematičnog ponašanja tolerancija devijantnosti proksimalna varijabla koja izravno implicira problematično ponašanje, ovakvi rezultati nisu iznenađujući i u skladu su s pretpostavljenim.

5.1. Doprinos, ograničenja i smjernice za buduća istraživanja

Jedan od glavnih doprinosa ovog istraživanja je detaljnije razumijevanje odnosa nekih individualnih karakteristika i činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta. S obzirom da ne postoje istraživanja koja su se bavila ispitivanjem odnosa između individualnih karakteristika Jessorove teorije, kao što su percipirane životne prilike i tolerancija devijantnosti s vršnjačkim nasiljem putem interneta, dobivenim rezultatima pruža se bolji uvid u tu tematiku. Također, dobiveni zaključci na temelju rezultata mogu pomoći u osmišljavanju i provođenju preventivnih programa, jer se radom na nekim od individualnih karakteristika može smanjiti tendencija osobe da se uključuje u vršnjačko nasilje putem interneta. Prema nalazima bi bilo korisno usmjeriti se na muški spol prilikom planiranja programa prevencije, na smanjenje njihovih pozitivnih stavova prema činjenju nasilja putem interneta te na njihovu orijentaciju prema budućnosti kako bi se usmjerili na djelotvorna ponašanja koja im mogu pomoći u vezi postizanja željenih ciljeva.

Istraživanje ima i određena ograničenja. Sudionici su prikupljeni metodom snježne grude, radi čega je moguće da su u istraživanju sudjelovale osobe sličnijih karakteristika i tendencija u vezi vršnjačkog nasilja putem interneta. Istraživanje je u prosjeku trajalo 45 minuta što je moglo rezultirati umorom i dosadom prilikom ispunjavanja. Radi osjetljive tematike vezane uz nasilje, moguće je da su sudionici davali socijalno poželjne odgovore jer osjećaju neugodu i sram vezano uz priznanje činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta. Ipak, zbog specifičnosti tematike, odnosno ponašanja kao što je činjenje nasilja putem interneta, samoprocjena je tehnika kojom je pogodno ispitati takav konstrukt jer su upravo sudionici oni koji mogu dati najtočnije odgovore vezane uz vlastito činjenje nasilja putem interneta.

Bilo bi korisno kada bi buduća istraživanja obuhvatila i druge individualne karakteristike Jessorove teorije osim tolerancije devijantnosti, percipiranih životnih prilika i samopoštovanja. Neusklađenost pozitivnih i negativnih funkcija ponašanja i religioznost su varijable Jessorova modela koje poput tolerancije devijantnosti mogu izravno utjecati na ponašanje pa bi bilo zanimljivo ispitati i njihov doprinos činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta. Varijabla

otuđenja kao distalna varijabla problematičnom ponašanju moguće doprinosi činjenju nasilja putem interneta. Osobe koje imaju prisutan osjećaj besmisla u svakodnevnim ulogama i izoliraju se od drugih moguće češće čine nasilje putem interneta upravo radi anonimnosti koju im pruža internet. Takvo detaljnije istraživanje vjerojatno bi omogućilo bolje razumijevanje činjenja vršnjačkog nasilja. Također, kada bi se provelo longitudinalno istraživanje omogućilo bi se specifičnije razumijevanje odnosa između individualnih karakteristika i činjenja vršnjačkog nasilja, odnosno njihove dinamike i vremenskog slijeda.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta i nekih individualnih obilježja. Pokazalo se da postoje statistički značajna razlike u činjenju vršnjačkog nasilja putem interneta s obzirom na spol, pri čemu mladići čine više nasilja. Nadalje, zaključeno je kako je vršnjačko nasilje putem interneta značajno negativno povezano s percipiranim životnim prilikama te značajno pozitivno povezano s tolerancijom devijantnosti. Sudionici koji percipiraju bolje životne prilike i oni koji su manje tolerantni na devijantnost rjeđe čine vršnjačko nasilje putem interneta. Samopoštovanje se nije pokazalo povezanim s vršnjačkim nasiljem putem interneta. Značajnim prediktorima vršnjačkog nasilja putem interneta pokazali su se spol, dob, tolerancija devijantnosti i percipirane životne prilike, pri čemu je tolerancija devijantnosti najznačajniji prediktor, a modelom je ukupno objašnjeno 15% varijance kriterija. Mladići, mlađi sudionici, osobe koje imaju veću toleranciju devijantnosti te oni koji svoje životne prilike percipiraju lošijima, češće čine vršnjačko nasilje putem interneta.

Rezultati ovog istraživanja imaju značajne teorijske i praktične implikacije, no potrebna su dodatna istraživanja kako bi omogućilo bolje razumijevanje odnosa između individualnih karakteristika i činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta.

7. LITERATURA

- Agatston, P. W., Kowalski, R. i Limber, S. P. (2007). Students' Perspectives on Cyber Bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 59-60.
- Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real-world settings: A meta-analytic review. *Review of General Psychology, 8*, 291-322.
- Balakrishnan, V. (2015). Cyberbullying among young adults in Malaysia: The roles of gender, age and Internet frequency. *Computers in Human Behavior, 46*, 149-157.
- Balakrishnan, V. i Fernandez, T. (2018). Self-esteem, empathy and their impacts on cyberbullying among young adults. *Telematics and Informatics, 35*, 2028-2037.
- Barriga, A. Q. i Gibbs, J. C. (1996). Measuring cognitive distortion in antisocial youth: Development and preliminary validation of the "How I Think" Questionnaire. *Aggressive Behavior, 22*, 333-343.
- Barriga, A. Q., Landau, J. R., Stinson, B. L., Liau, A. K. i Gibbs, J. C. (2000). Cognitive distortion & problem behaviors in adolescents. *Criminal Justice & Behavior, 27*, 36-56.
- Bašić, J. (2000). Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište. U Bašić, J. i Janković, J. (Ur.) *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži* (str. 31-45). Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
- Bauman, S. (2013). Cyberbullying: What Does Research Tell Us? *Theory Into Practice, 52*, 249-256.
- Beaty, L. A. i Alexeyev, E. B. (2008). The problem of school bullies: what the research tells us. *Adolescence, 43*, 1-11.
- Beran, T. i Li, Q. (2005). Cyber-Harassment: A Study of a New Method for an Old Behavior. *Journal of Educational Computing Research, 32*, 265-277.
- Bolland, J. M. (2003). Hopelessness and risk behaviour among adolescents living in high-poverty inner-city neighbourhoods. *Journal of Adolescence, 26*(2), 145-158.
- Bombay, K. L. (2002). *The relationship between self-serving cognitive distortions & bullying behaviours among elementary school children*. Neobjavljena doktorska disertacija. Saint Catharines, Ontario: Brock University.
- Bosworth, K., Espelage, D. L. i Simon, T. R. (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school students. *Journal of Early Adolescence, 19*, 341-362.

- Brack, K. i Caltabiano, N. (2014). Cyberbullying and self-esteem in Australian adults. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 8(2). Preuzeto 19.7.2019. s <https://cyberpsychology.eu/article/view/4305/3354>
- Brewer, G. i Kerslake, J. (2015). Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness. *Computers in Human Behavior*, 48, 255-260.
- Brighi, A., Melotti, G., Guarini, A., Genta, M. L., Ortega, R., Mora-Merchán, J., Smith, P. K. i Thompson F. (2012). Self-esteem and loneliness in relation to cyberbullying in three European countries. U Li, Q., Cross, P. K. i Smith, P. (Ur.) *Cyberbullying in the global playground: Research from international perspectives* (str. 32-56). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Burton, K. A., Florell, D. i Wygant, D. B. (2013). The role of peer attachment and normative beliefs about aggression on traditional bullying and cyberbullying. *Psychology in the Schools*, 50(2), 103–115.
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L. i Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1128-1135.
- Campbell, M. A. (2005.). Cyberbullying: An old problem in a new guise?. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15, 68-76.
- Campfield, D.C. (2008). *Cyber bullying and victimization: Psychosocial characteristics of bullies, victims, and bully/victims*. Doktorski rad. Missoula: TheUniversity of Montana, Department of Clinical Psychology.
- Cetin, B., Yaman, E. i Peker, A. (2011). Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability. *Computers and Education*, 57, 2261-2271.
- Chen, P. i Vazsonyi, A. T. (2011). Future orientation, impulsivity, and problem behaviors: A longitudinal moderation model. *Developmental Psychology*, 47, 1633-1645.
- Crick, N. R. i Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115(1), 74-101.
- Davis, J., Fisher, D. G., Reynolds, G. L., Napper, L. i Meyers, S. A. (2015). Crack cocaine use and perceived life chances. *Drug and Alcohol Dependence*, (100)146, 259.
- De Leo, J. A. i Wulfert, E. (2013). Problematic Internet use and other risky behaviors in college students: An application of problem-behavior theory. *Psychology of Addictive Behaviors*, 27(1), 133-141.
- Deuhue, F., Bolman, C. i Vollink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception. *CyberPsychology and Behavior*, 11, 217-223.

- Dielman, T. E., Butchart, A. T., Shope, J. T. i Miller, M. (1991). Environmental correlates of adolescent substance use and misuse: Implications for prevention programs. *International Journal of the Addictions*, 25, 855-880.
- Donovan, J. E., Jessor, R. i Costa, F. M. (1999). Adolescent problem drinking: stability of psychosocial and behavioral correlates across a generation. *Journal of Studies on Alcohol*, 60(3), 352-361.
- Dooley, J. J., Pyszalski, J. i Cross, D. (2009). Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review. *Journal of Psychology*, 217(4), 182-188.
- Dopp, A. R. i Cain, A. C. (2012). The Role of Peer Relationships in Parental Bereavement during Childhood and Adolescence. *Death Studies*, 36(1), 41-60.
- Đuranović, M. (2014). Rizično socijalno ponašanje adolescenata u kontekstu vršnjaka. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 63(1-2), 119-132.
- Erdur-Baker, O. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of Internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12, 109-125.
- Eslea, M., Menesini, E., Morita, Y., O'Moore, M., Mora-Merchan, J. A., Pereira, B. i Smith, P. K. (2004). Friendship and loneliness among bullies and victims: data from seven countries. *Aggressive Behavior*, 30(1), 71-83.
- Field, A.P. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics: And sex and drugs and rock 'n' roll*. London: Sage publications.
- Gradinger, P., Strohmeier, D. i Spiel, C. (2009). Traditional bullying and cyberbullying: Identification of risk groups for adjustment problems. *Journal of Psychology*, 217, 205-213.
- Greene, A. L. (1986). Future time perspective in adolescence: The present of things future revisited. *Journal of Youth and Adolescence*, 15, 99-113.
- Griffin, K. W., Botvin, G. J., Nichols, T. R. i Scheier, L. M. (2004). Low Perceived Chances for Success in Life and Binge Drinking Among Inner-City Minority Youth. *Journal of adolescent health*, 34(6), 501-507.
- Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2013). Social influences on cyberbullying behaviors among middle and high school students. *Youth Adolescence*, 42, 711-722.
- Hodžić, A., Bijelić, N. i Cesar, N. (2003). *Spol i rod pod povećalom: priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije*. Zagreb: Cesi.
- Homans, G. C. (1974). *Social behavior: Its elementary forms*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

- Huang, Y. i Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26, 1581-1590.
- Huesmann, L. R. i Guerra, N. G. (1997). Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(2), 408-419.
- Jessor, R. (1987). Problem-Behavior Theory, Psychosocial Development, and Adolescent Problem Drinking., *British Journal of Addiction*, 82, 331-342.
- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12, 597-605.
- Jessor, R., Van Den Bos, J., Vanderryn, J., Costa, F. M. i Turbin, M. S. (1995). Protective factors in adolescent problem behavior: Moderator effects & developmental change. *Developmental Psychology*, 31, 923-933.
- Jessor, R., Turbin, M. S. i Costa, F. M. (2002). *Adolescent Health and Development Questionnaire*. Institute of Behavioral Science, University of Colorado, preuzeto 6.3.2019. s https://ibs.colorado.edu/jessor/questionnaires/questionnaire_ahdq3.pdf.
- Jessor, R., Donovan, J. E. i Costa, F. M. (2016). Problem Behavior Theory and the Transition to Young Adulthood. U R. Jessor (Ur.) *The Origins and Development of Problem Behavior Theory* (str. 73-88). Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Jessor, R., Van Den Bos, J., Vanderryn, J., Costa, F. M. i Turbin, M. S. (2016). Problem Behavior Theory and the Dynamics of Protection and Risk. U R. Jessor (Ur.) *The Origins and Development of Problem Behavior Theory* (str. 131-153). Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Jessor, R., Turbin, M. S. i Costa, F. M. (2017). Problem Behavior Theory and Success Despite Disadvantage. U R. Jessor (Ur.) *Problem Behavior Theory and the Social Context* (str. 31-56). Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Kline, R.B. (2011). *Principles and practice of structural equation modelling*. New York: The Guilford Press.
- Kowalski, R. M. i Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30.
- Leary, M. R. i Downs, D. L. (1995). Interpersonal functions of the self-esteem motive: the self-esteem system as a sociometer. U: Kernis, M. (Ur.) *Efficacy, Agency, and Self-Esteem* (str. 123-144). New York: Plenum.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777-1791.

- Liau, A. K., Barriga, A. Q. i Gibbs, J. C. (1998). Relations between self-serving cognitive distortions and overt vs. covert antisocial behavior in adolescents. *Aggressive Behavior*, 24, 335-346.
- Lim, S. H. i Ang, R. P. (2009). Relationship between boys' normative beliefs about aggression and their physical, verbal, and indirect aggressive behaviors. *Adolescence*, 44(175), 635-650.
- Linder, J., Werner, N. i Lyle, K. (2010). Automatic and controlled social information processing and relational aggression in young adults. *Personality and Individual Differences*, 49(7), 778-783.
- Livingstone, S. (2008). Taking risky opportunities in youthful content creation: teenagers' use of social networking sites for intimacy, privacy and self-expression. *New Media & Society*, 10(3), 393-411.
- Marić, M. (2011). Problematično ponašanje dece i adolescenata - pojam, učestalost, poreklo i prevencija. *Norma*, 16(2), 175-183.
- Menesini, E. i Nocentini, A. (2009). Cyberbullying definition and measurement. *Journal of Psychology*, 217(4), 230-232.
- Monks, C. P., Robinson, S. i Worlidge, P. (2012). The emergence of cyberbullying: A survey of primary school pupils' perceptions and experiences. *School Psychology International*, 33, 477-491.
- Mrug, S., Borch, C. i Cillessen, A. H. N. (2011). Other-Sex Friendships in Late Adolescence: Risky Associations for Substance Use and Sexual Debut?. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(7), 875-888.
- Myers, R. (1990). *Classical and modern regression with applications (2nd ed.)*. Boston, MA: Duxbury.
- Olthof, T., Goossens, F. A., Vermande, M. M., Aleva, E. A. i Meulen, M. V. D. (2011). Bullying as strategic behavior: Relations with desired and acquired dominance in the peer group. *Journal of School Psychology*, 49, 339-359.
- Orth, U. i Robins, R. W. (2014). The Development of Self-Esteem. *Current Directions in Psychological Science*, 23(5), 381-387.
- Pellegrini, A. D. i Bartini, M. (2000). A Longitudinal Study of Bullying, Victimization, and Peer Affiliation during the Transition from Primary School to Middle School. *American Educational Research Journal*, 37(3), 699-725.
- Perry, D. G. i Pauletti, R. E. (2011). Gender and Adolescent Development. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 61-74.

- Petraitis, J., Flay, B. i Miller, T. (1995). Reviewing theories of adolescent substance use: organizing pieces in the puzzle. *Psychological Bulletin*, 117, 67-87.
- Petz, B., Kolesarić, V. i Ivanec, D. (2012). *Petzova statistika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Quinton, D., Pickles, A., Maughan, B. i Rutter, M. (1993). Partners, peers, and pathways: Assortative pairing and continuities and discontinuities in conduct disorder. *Development and Psychopathology*, 5, 763-783.
- Raskauskas, J. i Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43(3), 564-575.
- Ricijaš, N., Krajcer, M. i Bouillet, D. (2010). Rizična ponašanja zagrebačkih srednjoškolarazlike s obzirom na spol. *Odgojne znanosti*, 12(1), 45-63.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 112-120.
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Kaistaniemi, L. i Lagerspetz, K. M. J. (1999). Self-evaluated self-esteem, peer-evaluated self-esteem, and defensive egotism as predictors of adolescents' participation in bullying situations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 1268-1278.
- Smith, P. K., Del Barrio, C. i Tokunaga, R. S. (2013). Definitions of bullying and cyberbullying: how useful are the terms? U Bauman, S., Cross, D. i Walker, J. (Ur.), *Principles of cyberbullying research: definitions, measures, and methodology* (str. 26–40). New York, Hove: Routledge, Taylor & Francis.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. i Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Smith, P. K., Thompson, F. i Bhatti, S. (2012). Ethnicity, Gender, Bullying and Cyberbullying in English Secondary School Pupils. *Studia Edukacyjne*, 23, 7-18.
- Steinberg, L. i Morris, A. S. (2001). Adolescent development. *Journal of Cognitive Education and Psychology*, 2, 55-87.
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyberpsychology & Behavior*, 7(3), 321-326.
- Sun, S., Fan, X. i Du, J. (2016). Cyberbullying perpetration: A meta-analysis of gender differences. *International Journal of Internet Science*, 11, 61-81.
- Šincek, D., Duvnjak, I. i Milić, M. (2017). Psychological Outcomes of Cyber-Violence on Victims, Perpetrators and Perpetrators/Victims. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53(2), 98-110

- Šincek, D., Tomašić Humer, J. i Duvnjak, I. (2015). Navike korištenja interneta i njihova uloga u doživljavanju neugodnih iskustava na internetu. U Orel, M. (Ur.), *EDUvision 2015 „Modern Approaches to Teaching Coming Generations“*, (str. 443-156). Ljubljana: EDUvision.
- Šincek, D., Tomašić Humer, J. i Duvnjak, I. (2017). Correlates of problematic gaming – is there support for proneness to risky behaviour?. *Psychiatria Danubina*, 29(3), 302-312.
- Thibaut, J. W. i Kelley, H. H. (1959). *The social psychology of groups*. New York: Wiley.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287.
- Topcu, C. i Erdur-Baker, O. (2012). Affective and cognitive empathy as mediators of gender differences in cyber and traditional bullying. *School Psychology International*, 33, 550-561.
- Twenge, J. M. i Campbell, W. K. (2001). Age and birth cohort differences in self-esteem: a cross-temporal meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 5(4), 321-344.
- Uhlmann, E. i Swanson, J. (2004). Exposure to violent video games increases automatic aggressiveness. *Journal of Adolescence*, 27(1), 41-52.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Munniksmma, A. i Dijkstra, J. K. (2010). The complex relation between bullying, victimization, acceptance, and rejection: Giving special attention to status, affection, and sex differences. *Child Development*, 81, 480-486.
- Werner, N. E., Bumpus, M. F. i Rock, D. (2010). Involvement in internet aggression during early adolescence. *Journal of Youth Adolescence*, 39, 607-619.
- Wild, L. G., Flisher, A. J., Bhana, A. i Carl, L. (2004). Associations among adolescent risk behaviours and self-esteem in six domains. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1454-1467.
- Willard, N. (2006). *Cyber bullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social cruelty, threats, and distress*. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use.
- Williams, K. R. i Guerra, N. G. (2007). Prevalence and Predictors of Internet Bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 14-21.
- Wilton, C. i Campbell, M. A. (2011). An exploration of the reasons why adolescents engage in traditional and cyberbullying. *Journal of Educational Sciences and Psychology*, 1(2), 101-109.
- Wolff, J. M. i Crockett, L. J. (2011). The Role of Deliberative Decision Making, Parenting, and Friends in Adolescent Risk Behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(12), 1607-1622.

- Ybarra, M. L. i Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver–child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27(3), 319-336.
- Zamboanga, B., Gustavo, C. i Raffaelli, M. (2004). Problem Behavior Theory: An Examination of the Behavior Structure System in Latino and non-Latino College Students. *Interamerican Journal of Psychology*, 38(2), 253-262.
- Zhang, Q., Loeber, R. i Stouthamer-Loeber, M. (1997). Developmental trends of delinquent attitudes and behaviors: replications and synthesis across domains, time, and samples. *Journal of Quantitative Criminology*, 13(2), 181-215.